

Oponentský posudek na disertační práci

Autorka: Mgr. Zita Skořepová

Název: Vídeňští Češi a jejich hudba 21. století z etnomuzikologické perspektivy

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2015, 206 s.

Vedoucí: doc. PhDr. Zuzana Jurková, PhD.

Předkládaná disertační práce se věnuje relevantnímu tématu. Zita Skořepová se zaměřila na analýzu vybraných hudebních událostí a jejich protagonistů – profesionálních a poloprofesionálních hudebníků, kteří se v současnosti podílejí na „hudbě vídeňských Čechů“ – hudbě pro Čechy ve Vídni nebo hudbě provozované příslušníky menšiny (tenze mezi těmito dvěma úhly pohledu viz níže). Hudbu chápala jako platformu pro manifestaci a prožívání identity. Data získala na základě empirického výzkumu. Sledovala vybrané hudební události v části roku 2013 a 2014 a následně vedla rozhovory s organizátory/garanty, interprety a účastníky hudebních událostí.

Volbou tématu navázala na systematické etnomuzikologické výzkumy rakouských kolegů. Se zjevným okouzlením úkol přijala a realizovala. Svoji prací zaplnila dosud jen málo zkoumanou oblast českých a Čechy provozovaných hudebních aktivit ve Vídni. Přínos práce spočívá zejména v mapování hudebních aktivit v rámci sledovaného období a etnografické exkurzy do sociální reality Vídeňských Čechů. Z analýz hudebních událostí a jejich protagonistů pak vyplývá, že skupina vídeňských Čechů není homogenní. Otázkou však je, zda je to důsledek trvajících partikularizace zájmových skupin Vídeňských Čechů nebo důsledek individualizace jedince v postmoderní/liberální společnosti. Přesně toto autorka v závěru naznačuje, když nedokáže odpovědět na otázku, zda Češi ve Vídni překonali animozitu zájmových skupin z období před rokem 1989. V každém případě práce Zity Skořepové konstruuje obraz, že Češi ve Vídni dosud „nevymřeli“, že identita vídeňského Čecha tvoří segment identity mnoha obyvatel hlavního města Rakouska.

Východiska autorky spočívají v metodologickém nacionalismu. To znamená, že si badatelka vymezila téma podle etnického kritéria a jejím východiskem byla představa sdílené identity (loajality/imagined community) a z ní vycházejících hudebních aktivit lidí, které lze labelovat jako vídeňské Čechy, resp. jako Čechy angažované alespoň částí svých aktivit ve Vídni. Teoreticky se zde opřela o koncept diaspory, který měl daný přístup legitimizovat. Přestože metodologický nacionalismus byl v minulosti velice produktivní a ve své podstatě má velký potenciál i v současné době, je zároveň velice problematický ve vztahu k získávání a tvorbě dat. Řada autorů přístup opřený o metodologický nacionalismus odmítla a argumentovala, že žádný člověk v globalizovaném světě nežije jen v rámci jednoho sociálního okruhu a že neexistují autonomní kultury „domorodců“, (tedy konkrétně autonomní kultury etnických menšin ve většinové společnosti) a tudíž nelze uvažovat o někom jako o příslušníkovi pouze jedné nebo dvou skupin (Čech x Rakušan), aniž by došlo k rezignaci na holistické uchopení problému. V dnešní době, kdy jedinci jsou vnímáni jako individuality, které vědomě/sebevědomě vytvářejí své životní projekty, je logicky v kontextu tohoto teoretického - metodologického přístupu koncept příslušnosti ke skupině skutečně problematický. (Relativizuje vědomí kolektivní identity příslušníků etnických menšin, které i v současnosti existuje a je základem pro vytváření vlastních sociálních sítí a má potenciál ve formulování skupinových cílů.) Tázání těchto badatelů se proto často zaměřuje na pozici jednotlivce a sleduje jeho angažmá ve skupinách či sociálních okruzích a jeho participaci na událostech, které jeho pozici v sociální realitě utvářejí. Podle mne tyto autoři namnoze podléhají tlaku obtížné zkoumatelnosti sociální reality na úrovni skupin

(protože tyto nemají pevné hranice) a z toho důvodu obracejí pozornost k jedinci. Přesto ve vztahu k existenci byt' amorfních sociálních okruhů/skupin může nadále metodologický nacionalismus být možnou cestou přístupu k problému. V tomto směru je sympatické, že Zita Skořepová se této svízele nezalekla a svou práci potvrdila, že existují vídeňští Češi jako lidé, jejichž identita se odvozuje od české etnicity a vztahování se k „českému“ (v práci ono „české“ autorka zúžila a identifikovala ho dominantně s užíváním jazyka; přičemž volbu jazyka samozřejmě s ohledem na sledování identit nelze přeceňovat, stejně jako jazyk není jediným atributem identity).

Zároveň ovšem ambice autorky mluvit za všechny vídeňské Čechy ve vztahu k výše řečenému individualismu aktérů globalizovaného světa ji postavila do nelehké situace jak definovat onu skupinu vídeňských Čechů. V textu práce toto není vůbec vysvětleno, podle jakých kritérií je svět vídeňských Čechů autorkou konstruován. Jedním z východisek mohly být hudební události, které jsou deklarovány jako české, tento horizont však autorka překračuje. Druhou cestou mohli být aktéři, kteří se identifikují jako Češi, či jako Rakušané z Vídně s českými kořeny, zde však opět je záběr překročen hudebníky z ČR a sympatizantem školy Komenského (na kterém je velice zřetelně vidět, jak školu chápe nikoliv jako nacionální projekt, ale jako projekt interkulturní). Domnívám se, že tento překryv, jakoliv vyplývá z cesty za daty, nepřispívá k homogenitě a zacílení práce. Samozřejmě by byl akceptovatelný, kdyby autorka výzkum vedla zevnitř skupiny a dokázala postihnout celou skupinu, což s ohledem na výše uvedené (zvolené teoreticko - metodologické východisko a časově omezený výzkum vedený metodou rapid assessment) nelze. Shrnuto: i když se v podstatě badatelka snažila ukázat mozaiku hudebních událostí Čechů ve Vídni, není zřejmé, jakou část sociální reality její výzkum zahrnuje. Na metodologické rovině není dobře vyargumentován vzorek populace/zkoumaného problému. Stejně by si zasloužila práce kritiku dat z rozhovoru a jejich vztah s zkoumané sociální realitě, a to nejen na úrovni metodologické, ale i interpretační (zejména v kontextu kapitoly *Pohled nazpět*). Autorka podobně podcenila kritiku pramenů sekundární povahy, resp. čtenáři není jasné, jak systematicky s nimi (zejména novinami a časopisy) pracovala. Intuitivně lze samozřejmě volbám autorky rozumět, nicméně intuitivnost čtenáře je ve vědě kontraproduktivní.

Další komentář v oblasti teoreticko - metodologické si zaslouží historická perspektiva, s níž se Zita Skořepová na problém dívá. Zároveň snaha o historickou perspektivu nebyla s ohledem na položené výzkumné otázky nutná (ve smyslu srovnání hudebního života vídeňských Čechů v minulosti a nyní). Nicméně diachronní přístup lze přivítat. Je třeba si ale uvědomit, že exkurzy do historie kladou na badatele větší nároky. V případě předkládané práce autorka musela tedy zvládnout nejen antropologický, etnomuzikologický, ale také historický přístup k datům. Autorka Vídeňské Čechy vidí jako migranty z Čech do Rakouska. Používá na ně koncepční a pojmový aparát současných migračních studií. Neuvědomuje si, že migrační pohyb Čechů do Vídně v období rakouské monarchie a Rakouska – Uherska (po roce 1867) měl zcela jiný kontext. Nebyla to mezinárodní, ale vnitřní migrace lidí z periferie do centra, která souvisela s modernizačními procesy státu (nikoliv s globálními toky). Legislativně Češi ve Vídni nebyli lidé „vyloučení“. Naopak český národně-buditelský život měl jedno centrum právě ve Vídni, kde se vyjednávaly české nároky. Pochopení celé situace by jistě pomohlo prohloubení studia vědecké literatury na dané téma (Kořalka, Urban, Kristen, Pospíšilová, Vaculík). Nedostatečnost či nepozorné čtení použité literatury dokládá i chybné sdělení (s. 37), že vídeňští Češi v počtu 11 117 byli ve druhé polovině 40. let 20. století nejsilnější reemigrační skupinou (např. podle Vaculíka (2000) v téže době reemigrovalo do ČSR 33 077 volyňských Čechů.¹)

Koncepčně autorka vyšla z teze, že vídeňští Češi netvoří jednu homogenní skupinu. Naopak jsou rozděleni do sociálních okruhů, které udržují mezi sebou hranice. Několikrát je v textu uvedeno, že na rovině rétorické zde existuje velmi zřetelné vymezování se vůči druhým. Nikde v práci však identifikace - popis těchto okruhů není. Navíc se opakovaně zmiňuje, že se po roce 1989 hranice mezi těmito v textu jen latentně identifikovanými sociálními okruhy stírají. Zároveň je ale na konceptu „autonomie“ sociálních okruhů celá studie vybudována (viz výzkumné otázky). Možná byt' čtenáři pomohla se zorientovat právě výše doporučovaná argumentace konstrukce vzorku, nebo kontinuální komentář, který by čtenáře orientoval v textu.

¹ http://www.scvp.eu/downloads/Dejiny_volynskych_cechu_3.pdf

Zajímavé je také uchopení pojmu, či přesněji zacházení s pojmem menšina, resp. menšinový život. Přestože opět toto slovo je ponecháno čtenářově asociacím, je zřejmé, že pod ním autorka rozumí formálně organizované aktivity a iniciativy. Rozpracování této ideje by mohlo být velice produktivní pro celou práci. Nejen že menšina potřebuje mít svoji formální organizaci, aby mohla vyjednávat vůči jiným formálním organizacím státu a tak legitimizovat svoji existenci, ale především ve svém důsledku nepotřebuje do té míry aktivní členy, jako musí manifestovat své postoje a cíle ve veřejném prostoru. Tedy na okraj se ptám, zda takto autorka mínila pojem menšinový život, když aktivity v *Nachtasylu* vyloučila z menšinového života (s. 24).

Pilířem antropologovi práce je sám text, kterým překládá sociální realitu. V tomto směru se autorka snažila vtáhnout čtenáře do dění. Vždy na úvod analyzovaných hudebních aktivit vybraného a autorkou konstruovaného sociálního okruhu vídeňských Čechů (bohužel bez kontextu k jiným okruhům a k celkovému profilu vídeňských Čechů – viz absence identifikace stávajících sociálních okruhů), uvedla popis hudební události/událostí. Sympatické je, že v tomto směru vzhled do sociální reality zprostředkovávají i přiložené videoukázky. Možná v kontextu prvního sociálního okruhu by bylo lépe dílčí popisy bezprostředně spojit s analýzou, protože exkurzy do vyučovacích hodin, mše a vánoční koncert nemusí čtenář udržet v paměti. Popisované hudební události pak autorka propojila s výpověďmi aktérů, kteří danou událost garantují, nebo se na ní aktivně podílejí. Tím se těžiště práce neustále měnilo (viz výše). Nakonec díky právě silnému hlasu aktérů se ve studii prosadila individuální perspektiva. S ohledem na uváděný metodologický nacionalismus pak sama autorka přijala opoziční optiku, náhle jí zájímalo *belonging* hudebníků, nikoliv sdílené významy, které hudbě jsou v rámci sociálních okruhů vídeňských Čechů přisuzovány, či agency hudebních událostí pro sledované sociální okruhy atd.

Zůstaneme-li na úrovni hudebních událostí, které se nějak dotýkají sociálních okruhů vídeňských Čechů, autorka hovoří v podstatě o pěti typech hudebního sdělení: nacionálním, interkulturním, superkulturním, komunitním a subkulturním (zájmovým) – přičemž některé se mohou překrývat. Všechny pět typů, jak z popisu dat a jejich dílčích interpretací vyplývá, se v současnosti podílejí na *belonging* vídeňských Čechů. Přičemž velice zajímavé je, jak může být interpretována jedna a ta samá hudební událost. Např. zatímco zpěv lidových písní v hodinách hudební výchovy jistě odkazuje na koncept národa, v pojetí jedinců je transformován do komunitního hudebního sdělení a z pohledu německého učitele se jedná o rakouskou interkulturalitu. Lidová píseň typu komunitního sdělení se stává součástí těl aktérů a svazuje je s daným sociálním okruhem, o němž nemusejí smýšlet v rovině nacionalistické již jen proto, že na týchž hodinách se učili i německé a další písně, které jsou také součástí jejich asociací komunity. Komunitní sdělení je generačně a lokálně podmíněné. Zde by se mohl použít také Bourdieu a jeho koncept *habitu*.

Další velice zajímavý moment v datech Zity Skořepové, který mne zaujal a mohl by být interpretačně nosný, je pohled na hudbu, interpreta a publikum jako na cestu hledání adresáta hudby. Data naznačují, že někdy interpretům nezáleží na tom, co se produkuje, ale záleží na tom získat posluchače. Potud ten který sociální okruh vídeňských Čechů funguje jako nabízející se publikum. Přestože hudební událost na první pohled není „česká“ jazykem, její publikum jí připisuje komunitní sdělení (Ježek). Podobně i „Skal“ podporuje moravskou lidovou, aby oslovoval lidi, i když jeho hudební preference jsou v klasické hudbě. Když se publikum ztratí, ztratí se i hudebník (Woodhams) atd. Zde se vrací starý folkloristický koncept, že folklor je v prvopočátku komunikace (interakce mezi adresátem a příjemcem) a až ona (komunikace) upravuje obsahy, které se komunikují, a formy, které jsou vybírány (Leščák a Sirovátka 1980).

Za analýzu by stála interakce publika s interprety/organizátory různých hudebních situací. Není sice vždy dobře ono vyjednávání repertoáru popsáno (např. popisy hudební výchovy jsou spíše programem zpívaných písní), ale přesto jsou zde zřetelné odlišné způsoby vedení intervence. Zatímco v *Nachtasylu* „androši“ aktivně vyjednávají (protože mezi přáteli se to tak děje), v rámci hudební události spolkových aktivit jsou diváci zdánlivě pasivními participanty, kteří akceptují produkci. Volí

ale jiné cesty intervence. Zajímavé by bylo analyzovat i komunikaci ve škole. Na tomto základě by se zřetelně ukázal hudební vkus (zajímavé by bylo uvažovat, proč se všude hraje Cohenovo Hallelujah), stejně jako role hudby v životě vídeňských Čechů.

Naprosto mimořádná jsou pak data týkající se Nachtasylu. Dokonce si myslím, že toto téma mohla autorka zvolit jako ústřední a jediné. Bylo by sice potřeba doplnit si vědomosti o povaze českého disentu a undergroundu, ale téma by vtáhlo do hry všechny klíčové interpretační koncepty, skrze které se vysvětluje povaha současné postmoderní a posttotalitní společnosti. Rozhodně je třeba si uvědomit, že emigranti „androši“ byli uzavřenou přátelskou neformální skupinou, čímž se zásadně odlišovali od formálního otevřeného menšinového spolkového života. Zde odkaz na intuitivní zacházení autorky s pojmem menšina/menšinový život. Toto odlišné pojetí charakteru skupiny dávalo odlišné významy hudebnímu sdělení – to bylo v podstatě vždy komunitní a až v konfrontaci s okolní společností nacionální. Díky uzavřenosti „androšů“, lze zde již v 80. letech minulého století mluvit o transnacionalismu. Změna politických poměrů se promítla do struktury společnosti a podstata undergroundu v posttotalitních podmínkách již nespočívala v uzavřenosti skupiny (tajné společnosti). Z hlediska hudebních událostí v původně komunitním sdělení začalo v ČR dominovat sdělení nacionální, zatímco ve Vídni zůstalo nadále sdělením komunitním. Vůbec se nemuselo čekat do současnosti, aby se underground stal součástí vysoké kultury (viz hudební produkce Hutky a Kryla). Dáša Vokatá, která přichází do ČR až nyní v podstatě těží již z komerce (zájmové sdělení), nikoliv pouze z nacionalismu. Proto v jejím případě se zdá až exemplární použít koncept singularit a komodit, respektive na jejím příkladu ukázat komodifikaci undergroundu se všemi jeho dalšími průvodními jevy, jak pěkně autorka v textu popisuje.

Všechny tyto vědecké nápady a mnohé další jsou v práci ukryty jako perly. Myslím, že by se autorka k nim měla vrátit a dále je rozpracovávat.

Jazyk práce je čtivý. Práce netrpí gramatickými chybami. Formální nedostatky nejsou v rovině překlepů. Autorka však chybí v odkazování na literaturu (např. způsob odkazování na kapitoly knih je nezvyklý), odkazy na články v novinách a časopisech neumožňují čtenáři vůbec dohledat zdroj (chybí v soupisu literatury).

Práce Zity Skořepové je ikonou obyčejného lidského zájmu o hudební akce, jejich protagonisty a místa, kde se odehrávají. Svědčí o vysokém nasazení. Právě i proto zpracovává širokou bázi dat. Těžiště pak autorka klade do popisu a zprostředkování studované sociální reality. Interpretace spočívá zejména ve strukturaci dat do jednotlivých kapitol a v kondenzovaných komentářích autorky (ty v sobě skrývají velký potenciál). Dialog s odbornou literaturou, která by prohloubila úvahy nad daty, vede autorka epizodicky a trochu novátorsky (koncept inovace tradice – v čj používaný pojem vynalezená tradice, je použit jinak, než o něm uvažuje autor konceptu).

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 20.8. 2015

Dana Bittnerová